

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.15

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2022.1>

О. Й. Вовк

orcid.org/0000-0003-0094-6106

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії права та держави

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПАМ'ЯТКИ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ – ЛИТОВСЬКІ СТАТУТИ XVI СТОЛІТТЯ
(ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Хронологія повномасштабної війни 2022 року в Україні повсемітно демонструє дієвість інститутів національного військового права, яке у своєму формуванні має тисячолітню еволюцію від раннього середньовіччя до сьогодення. Одним з значимих історичних періодів правової уніфікації вітчизняної військової справи була буремна доба XVI століття, коли започатковується її юридичне оформлення у законодавчих актах, одними з яких безумовно стали Статути Великого князівства Литовського – видатні пам'ятки права побратимських литовського та українського народів, дослідження яких має не тільки історико-інформаційну, а насамперед ідеологічну, політичну та порівняльно-правову користь для всіх громадян нашої вітчизни та дружнього закордону.

Сучасна актуальність визначеної теми обґрунтовується насамперед тим, що хоча основою аналізу окремих галузевих та інститутських положень литовсько-українського права ставали Статути Великого князівства Литовського, особливо у наукових працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених XXI століття як С.В. Абросимова, Н. Атаманова, Ю. Бардах, Ю.Н. Безпалій, А. Блануца, Т.І. Боднарук, І.Й. Бойко, І.І. Валіконите, Д.П. Ващук, Л.Л. Голубева, Т.Д. Гошко, А.О. Губик, Е. Гудавичус, П.Ф. Гураль, Г.В. Дзержбіна, А.І. Дзярнович, Т.І. Довнар, Я.Я. Казанцев, Н.В. Камінська, С.А. Камінський, С.А. Лазутка, С.А. Макачук, П.П. Музиченко, Т.Е. Мясков, А. Павлов, А.В. Паньков, П.А. Рудецький, Г.М. Сагановіч, Т.А. Сапега, А.А. Суша, І.А. Сороковик, І.Я. Терлюк, І.Б. Усенко, Л.В. Хомко, А.І. Шабуневич, І.П. Шамякин, В.А. Шишанов, О.Ф. Штанько, Я.А. Юхо тощо, однак комплексного дослідження даних збірників законодавства, як правових пам'яток військового права України періоду пізнього європейського середньовіччя не проводилось.

Метою наукового дослідження даної роботи є історико-правове визначення Статутів Великого князівства Литовського XVI століття, як правових пам'яток військового права України та встанов-

лення впливу їх положень на розвиток суспільних відносин у війсьній сфері, змістовна характеристика яких забезпечить сприйняття відповідних законодавчих актів на більш сучасному рівні сприйняття. Для досягнення поставленої мети у статті використовувався весь комплекс філософських, загальнонаукових, спеціально та конкретно-наукових методів пізнання (синтез й аналіз, порівняльно-правовий, логіко-історичний, структурний тощо), з яких еством усього дослідження є історико-правовий метод, оскільки саме на нього покладалось завдання розкриття змісту основних положень еволюції військового права.

Вивчаючи теоретичні погляди розвитку військового права у період воєнного стану, автор погоджується з вченими про те, що наявні наукові розвідки з правових аспектів діяльності держави в особливих умовах на сьогодні носять фрагментарний характер та не дозволяють в повній мірі забезпечити його придатне навчально-методичне і наукове супроводження [1, с. 5], включаючи історико-правовий напрямок. Ми підтримуємо судження видатного вітчизняного історика М. Левицького, який у своїй роботі «Історія українського війська» зазначає, що організацію війська, тактику стратегію і всі інші важливі справи треба вирішувати нераз на основі припадкових джерел або аналогій із військового життя інших народів [2, с. 1], але все ж таки за нашим переконанням надаючи перевагу документальним першоджерелам, одними з яких є так звані Литовські статути XVI століття.

На думку автора жодна з правових систем розвинутих європейських держав (Іспанія, Франція, Англія, Швеція, Польща, Священна Римська імперія, Венеціанська республіка тощо) епохи Відродження не відзначилась таким винятковим рівнем систематизації права як Велике князівство Литовське XVI століття, до складу якого входила переважна більшість українських земель і міст. Переслідуючи одночасно економічні, суспільно-політичні та чисто техніко-юридичні цілі владні кола в альянсі з правниками були ініціа-

торами офіційної кодифікації майже всіх галузей тогочасного світського права, наслідком якої стало ухвалення та введення в дію Литовських статутів. Зразу на перший погляд розглянувши зовнішню структуру та загальний зміст даних збірників законодавства вбачається, що велика увага кодифікаторами була приділена упорядкуванню та удосконаленню як правових норм публічного права взагалі так і військово зокрема вже у 20-ті роки XVI століття.

Систематизоване статутне військове право Великого князівства Литовського XVI століття вперше знайшло своє відображення у загальнодержавному збірнику законодавства під формальною назвою «Права писані, надані панству Великого князівства Литовського, Руського, Жемантійського, та іншим через найяснішого пана Сигізмунда короля польського, великого князя литовського, руського, пруського, жемантійського, мазовецького та інших» (в історіографії Статут Великого князівства Литовського або Литовський статут 1529 року). Даний звід законів був підготовлений функціонерами Державної Канцелярії Великого князівства Литовського, спочатку на чолі з канцлером Миколою Радзивілом Молодшим, а згодом канцлером Альбертом Гаштольдом та офіційно запроваджений дію 29 вересня 1529 року привілеєм великого князя литовського і короля польського Сигізмунда I на всій землях та містах державного об'єднання як документ (лист) загальноземського значення, що протягом наступних 59-ти років зазнав відповідного правового удосконалення. Автор статті дотримується наукового твердження про те, що наступні Статуту Великого князівства Литовського 1566 року і 1588 року та подальші переклади їх польською мовою (1614 – 1786 років), стали модерними упорядкованими редакціями саме Литовського статуту 1529 року, та зберігали чинність відповідно в Правобережній і Лівобережній Україні до 1840, 1842 років.

Ми вважаємо, що на той період XVI століття юридично-технічною метою укладачів при упорядкуванні норм положень вітчизняного військового права в окремо встановленому підрозділі загальноземського збірника насамперед була їх раціоналізація, – тобто чітка зрозумілість, прозорість, визначеність, простота сприйняття, свідомість у праворозумінні широких верст підданих про доцільність нормативно оформлених прав, обов'язків та відповідальності військовозобов'язаних осіб при несенні воєнної служби у мирний час («сторожа воєнна», «застава на замку» тощо) та особливо з моменту офіційного оголошеної війни («війну служити»).

Джерельна база окремого Другого розділу Литовських статутів XVI століття «Про оборону земську» постійно розширювалася. Так при укла-

данні Литовського статуту 1529 року джерельною основою при систематизації військового права стали: 1) Правові військові звичаї, на які присутні посилання в артикулах 1, 3, 4 збірника. Наприклад у 1 артикулі зазначено: «А хто... без волі гетьмана поїхав геть, той маєток свій втрачає за тим обичаєм, начебто не служив» [3, с. 68], тобто самовільне покидання війська за правовим звичаєм розглядається як відмова від військової служби з втратою свого майна; 2). Офіційні правові акти, посилання на які відбувається під назвами: земська ухвала («уфала»), лист наш господарський, устава воєнна (Воєнне Уложення Великого князівства Литовського 1528 року), пописи (переписи війська Великого князівства Литовського XVI століття починаючи з 1507 року), господарська устава наша (установлення великого князя в латинському варіанті статуту «constituimus»), наказ тощо [3, с. 323]. Потрібно зазначити, що законодавча джерельна база складалась з попередніх правових актів (привілеїв) публічного військового права кінця XV – початку XVI століть. При підготовці розділу «Про оборону земську» наступної редакції Статуту Великого князівства Литовського 1566 року правовий звичай як джерело права ще більше використовувався укладачами на відміну від інших розділів статуту, про що видно з тексту артикулів 1 (тричі), 4, 5 (двічі), 7, 9, 10, 25 тощо. Наприклад, цікавим є приклад зі звичаєвим правом в артикулі 7, а саме про порядок розміщення у військовому таборі: «А княжата, панята, хоругві маршалки, врядники наші земські та двірські мають ставати на місцях своїх згідно стародавнього звичаю» [4, с. 67]. При укладанні нової редакції статуту у 1564–1566 роках звичайно його основним джерелом став текст Литовський статут 1529 року, що видно зі змісту його артикулів та таких правових актів як устава, листи, пописи, постанови, установлення, відомості, уфали земські, прикази тощо, які були прийняті владою після 1529 року. У другому розділі Статуту Великого князівства Литовського 1588 року, джерельною основою якого стали тексти Литовських статутів 1529 і 1566 років, все ж таки зберігається посилання на норми звичаєвого права у 1, 5, 6, 9, 10, 11 артикулах, наприклад стосовно служби хорунжих за їх мешкання: «А хорунжий земський і двірський мають бути в урядах своїх, згідно стародавнього обичаю де перебуває» [5, с. 386]. З нових правових джерел, які були використані при формуванні нового проекту статуту протягом 1569-1588 років, крім тих, що вже вище перелічені (лист, попис, постанова, установлення тощо), слід відносити устава гетьманів, які за своєю юридичною силою прирівнювалися до великокняжих («водлуг устава от нас або гетьмана нашого») [5, с. 392]. Аналізуючи джерельну базу другого розділу всіх вказаних статутів потрібно

зазначити, що в порівнянні з іншими галузевими розділами вона була більш повною, різноманітною та не мала казусів.

Конструюючи викладення змісту Другого Розділу «Про оборону земську» Литовського статуту 1529 року, кодифікатори вибудовали достатньо чітку за тогочасною юридичною технікою структуру тексту, що складалась з просторового вступу та 14 артикулів: Вступ – Кожен повинен нести військову службу; 1. Всі повинні ставати під свою повітову хоругву і проходити огляд; 2. Духовні особи із взятого під заставу маєтку повинні особисто нести господарську службу; 3. Кожен після огляду повинен нести службу у тому ж загоні при господарі або при гетьмані; 4. Якщо хто через слабке здоров'я не може нести військову службу, той має заявити про це перед гетьманом; 5. Якби хто мав сина, який міг би нести земську службу, то повинен показати його гетьману, щоб встановити, чи придатний син служити за батька; 6. Якби хто спізнився на військову службу і не приїхав у призначений строк без будь-якої поважної причини; 7. Гетьмани не повинні наказувати своїм писарям за перепис війська брати більше, ніж півгроша з коня, а при розпуску війська не повинні нічого брати; 8. Про тих, кого буде послано старшими над заставою; 9. Хорунжі не повинні лишати вдома земян і відпускати їх після огляду; 10. Ніхто без відома гетьмана не повинен поїхати з війни; 11. Якби хто на сторожі був недостатньо пильний; 12. Про того, кого пошлють на заставу, щоби він туди з'явився в строк, а його у вказаний строк там не буде; 12. Будучи на військовій службі, ніхто не повинен нападати на шляхетські будинки і гумна; 14. Якби кому на військовій службі не вистачило стацій для нього самого і для його коней [3, с. 217-222]. Поза все деякі норми військового права, містилися в артикулах таких розділів як «Про персону господарську», «Про вольності шляхти», «Про суддів, аби правом писаним судили, а аби інакше судив, як має покараний бути» тощо. Видно, що укладачі робили заголовки такими, щоби з них було зразу зрозуміло про суть артикулу. Надалі робота з упорядкування й удосконалення військового права у Державній Канцелярії продовжилась, при підготовці нового тексту Статуту Великого князівства Литовського 1566 року (Литовський статут 1566 року) під історіографічною назвою Волинський.

Процес підготовки наступного проекту Литовського статуту був започаткований на Бельському сеймі 1564 року за великого князя литовського та короля польського Сигізмунда II Августа під безпосереднім керівництвом канцлера Радзівіла Чорного та завершилась 1 березня 1566 року, коли загальноземський збірник норм майже всіх галузей права, вступив силу на всій території Великого князівства Литовського взагалі та українських

землях зокрема. Статут Великого князівства Литовського 1566 року дещо змінив структуру своїх розділів у порівнянні з Литовським статутом 1529 року. Не тільки юридично закріпив перетворення зроблені протягом попередніх адміністративно-судових реформ, але й своїми положеннями сприяв їх доброякісному продовженню. Редакція Литовського статуту 1566 року завдяки законодавчому мистецтву (техніці) укладачів мала безумовно більш досконалу систематизацію правового матеріалу. Юридична термінологія стала зрозумілішою для підданих, що сприяло формуванню у них більшої поваги до закону, розширилось посилання на римське право, структурно складався вже з 14 розділів поділених на 367 артикулів писаних державною канцелярською мовою. Традиційно у Другому Розділі «Про оборону земську» даного збірника зосереджуються норми військового права у артикулах, кількість яких збільшуються майже вдвоє під назвами: 1. Про повинності які обивателі Великого Князівства литовського чинити мають; 2. Про постанову оборони земської тільки на сеймі; 3. Про незвільнення листами нашими і теж, кого вільно звільняти; 4. Про маєтки заставні, хто з них службу земську служити має; 5. Про хорунжих; 6. Про зібрання і тягнення шляхти на війну; 7. Уся шляхта повітова повинна становитися під хоругвою повітовою; 8. Про шляхту, яка у різних повітах маєтки має; 9. Про духовенство, як мають службу земську служити; 10. Аби після шикунання не роз'їжджалися по домівках своїх; 11. Які за немочі своєї на війну їхати не можуть; 12. Про синів, заступаючих на війну один за другого; 13. Хто би замешкався, в термін встановлений до війська не приїхав; 14. Про такого, хто б з битви втік; 15. Про тих, хто на війні коней, зброю і зброю свою кому іншому позичають; 16. По чому від перепису брати; 17. Про старших, які над людьми війська нашого, послані бувають; 18. Про хорунжих, аби земян дома не залишали і не відпускали; 19. Про сторожу воєнну; 20. Про напад на дім і гумна шляхетські на війні; 21. Про стації, на війні кому б не діставало; 22. Про брання вижа для отримання стації від гетьманів; 23. Про квалт або про напад воєнний в обозі; 24. Про найманців, як мають з маєтків своїх службу земську служити; 25. Про чужоземських прибулих людей, як мають вести себе в тягненні; 26. Про шкоду в тягненні від жовнірів, як тубільців, так і чужоземців; 27. Про прибудних коней на війні; 28. Про наказ перепису шляхти повітової у воеводствах або у староствах головних; 29. Як на війні у війську від гетьмана далеко становитися не мають [4, с. 266-276]. Як видно з найменування конкретних артикулів, що стосувалися військової служби – одні з них були запозичені з Литовського статуту 1529 року без змін, деякі записані з незначними доповненнями, а деякі є новелами.

Назва всіх артикулів стає стислою і конкретною. З моменту утворення Речі Посполитої у 1569 року господарське і воєнне реформування військової справи продовжується, та юридично удосконалюються положення в новому проекті Литовського статуту, який був ухвалений королем Сигізмундом III у 1588 році.

З теоретико-правових позицій, розглядаючи весь комплекс економічних передумов, соціально-політичних та інших причин проведення чергової систематизації права у Великому князівстві Литовському 1569–1588 років, автор статті схиляємося до того, що в основному вона мала на меті в першу чергу вирішення юридично-технічних задач. В своїй праці «Огляд історії українського права» М. Чубатий переконує, що коли взяти до уваги систему всієї третьої редакції, то в порівнянні з попередніми вона стоїть далеко вище, а її укладення свідчить про високу правничу ерудицію авторів [6, с. 101], з яким ми повністю погоджуємося. Керуючись тогочасними прийомами європейського законодавчого мистецтва та виступаючи новаторами у застосуванні нових засобів юридичної техніки вітчизняні кодифікатори створили найкращий нормативний збір у порівнянні з тогочасними кодексами пізнього середньовіччя і нового часу, який за своїм змістом не мав рівних до кінця XVIII століття.

Структурно зміст редакції Литовського статуту 1588 року був подібним до попереднього Литовського статуту 1566 року, такі ж самі 14 розділів з однотипними назвами, а от кількість артикулів була збільшена майже на 100 точок і досягла 488 одиниць. Аналогічний підхід зберігся також при побудові Другого Розділу «Про оборону земську», який складався з наступних артикулів: 1. Про повинності, як всі обивателі тутешнього панства службу земську служити мають; 2. Про постанову і оборону земську; 3. Про незвільнення від війни листами нашими, і також кого звільняти вільно; 4. Про маєтки заставні, хто з них службу земську служити має; 5. Про хорунжих, земського, двірнього і повітових; 6. Про зібрання і відправлення шляхти на війну; 7. Вся шляхту повітова повинна становитися під хоругвою; 8. Про шляхту, яка в різних повітах маєтки має; 9. Про духовних, як мають службу земську служити; 10. Аби після шиккування з війська не роз'їжджалися, і про стани; 11. Які з немочі своєї на війну їхати не можуть; 12. Про синів і про заміну на війні одного іншим; 13. Хто б забарився вчасно до війська приїхати; 14. Хто б з битви втік; 15. Хто на війні коней, зброю і зброю свою кому позичає; 16. По скільки від перепису брати; 17. Про хорунжих, аби землян дома не залишали і [з війська] не відпускали; 18. Про напади на дома і на гумна шляхетські; 19. Про харчі на війні, кому б не діставало; 20. Про взяття вижа за харчами від

гетьманів і що йому давати; 21. Про квалт або про напад воєнний в обозі; 22. Про людей, найнятих за гроші, як мають з маєтків своїх службу земську служити; 23. Про прийняття людей служилих, що прибули, і як вони під час руху до місця шиккування поводитися мають; 24. Про ненадання грошей для найманців нижчеописаним чинам; 25. Про прибулих на війні; 26. Як далеко ті, що війну повинні служити, у війську від гетьмана становитися мають; 27. Про заборону людям свавільним брати харчі [7, с. 70-81]. Схожість та відмінність з попереднім статутом полягала в наступному: а) назва від 1 до 16 артикулів співпадають з деякими уточненнями, наприклад вводяться поняття «службу земську служити», «хорунжий земський, двірській і повітовий» тощо; б) 17, 19 та 26 артикули попередньої редакції вилучають у новому змісті, а їх текст розміщують в окремих артикулах нової редакції; в) в новій редакції вводиться 26 артикул, який включає в себе декілька узагальнюючих положень. Таким чином замість 29 артикулів попередньої редакції, в новій стає 27 артикулів, що взагалі раціоналізує текст усього розділу. В 90-х роках XVI століття Литовський статут 1588 року старослов'янською півуставною мовою двічі передруковується з метою збільшення його примірників для адміністративно-судових органів, в тому числі Брацлавського, Київського та Волинського воеводств.

Характеризуючи конкретні положення Другого Розділу «Про оборону земську» Литовських статутів XVI століття, на наш погляд перш за все потрібно усвідомити нинішнє поняття військового права. В сучасному розумінні предметом військового права є військово-правові відносини, які уявляють собою регульовані правовими нормами суспільні відносини, що виникають під час функціонування військових формувань, підготовки до захисту і здійснення захисту держави у разі збройної агресії або збройного конфлікту [1, с. 12]. Тобто за змістовою ознакою військово-правові відносини можна розділити на наступні основні види: правовідносини, пов'язані з функціонуванням окремих військових формувань; правовідносини, які виникають під час вступу на військову службу, її проходження та звільнення з військової служби; правовідносини, пов'язані з реалізацією правового статусу військовослужбовця; правовідносини у сфері правового забезпечення функціонування військових формувань; правовідносини, які виникають під час здійснення військових (бойових) дій; правовідносини, пов'язані з оборонним плануванням; правовідносини у сфері цивільного демократичного контролю за силами оборони [1, с. 14]. Якщо вказані сучасні дефініції екстраполювати намагаючись дати визначення даному своєрідному елементу правової системи українських земель і міст у складі Великому князівства

Литовського та Речі Посполитої XVI століття то слід розуміти, що тогочасне військове право – це система правил, норм поведінки, які регулюють суспільні відносини у сфері зведення, розвитку, життєдіяльності збройних сил та інших військових формувань як в мирний так і воєнний час, відповідно до звичаєвого права й офіційного законодавства держави. Цікавим є формула булого права взагалі, його принципів, походження, призначення та поділу на галузі, яку дав просвітник XVI століття Франциск Скорина у промові до книги «Другий закон», в якій однією з галузей права він визначив право «Лицарське або військове, що на війні дотримане буває» [8, с. 339]. Система військового права тісно взаємодіяла з іншими галузями тогочасного публічного права. Вітчизняне військове право періоду пізнього Відродження регламентувало устрій і функціонування професійних збройних формувань та посполитого рушення (народного ополчення), територіальної оборони, прикордонних козацьких загонів, воєнної розвідки, детально визначало порядок їх забезпечення і режим проходження військової служби в них, відповідальність вояків під час військових зборів, походів та битв тощо.

Як вже зазначалось у Литовському статуті 1529 року укладачами вперше визначається назва, структура та упорядковується текст Другого Розділу «Про оборону земську», а у всіх наступних редакціях відбувається корегування його змісту та удосконалення окремих норм та постанов. Норми військового права Литовських статутів XVI століття закріплювали передусім три найбільш важливі положення військової служби, а саме: 1) порядок призову військовозобов'язаних на воєнну службу під час оголошення війни (рушення); 2) порядок відпуску військовослужбовців з воєнної служби; 3) відповідальність військовослужбовців за військові правопорушення.

Так по-перше, «Права писані, надані панству Великого князівства Литовського, Руського, Жемантійського...» (Литовський статут 1529 р.) визначав та закріплював **порядок призову на військову службу** під час оголошення війни у вигляді загальноземського народного рушення (за сучасною термінологією – призов у період мобілізації) у наступних постановах: 1) призов до війська під час оголошення війни відбувалась тільки на підставі ухвали земської сеймом установою господаря (великого князя литовського і короля польського) та Пани-Рали (артикул вступний); 2) призову на військову службу під час війни («войну служити») підлягали особи-власники або володарі маєтків (князі, пани, дворяни, бояри міщани) тому, що саме маєткове посідання було запорукою добросовісного виконання воєнних правил та норм, у разі недотримання яких, цієї власності (володіння) військовозобов'язані поз-

бавлялися (артикул вступний); 3) до суб'єктів мобілізації належали вдіви – власниці маєтків, які повинні були «споряджати на військову службу стільки людей, скільки у той час буде визнано за потрібне» тобто відсилали до війська підпорядкованих ним здатних до служби осіб чоловічої статі (артикул вступний); 4) як суб'єкти мобілізаційного призову духовні особи повинні були дотримуватися наступного порядку: «Якщо ж хто з духовних буде мати родовий маєток, тоді він буде зобов'язаний з родового маєтку споряджати людей на нашу земську службу, а питання про службу самих духовних осіб буде вирішуватися за нашим господарським розсудом» (артикул 2); 5) порядок призову при рушенні земель – заможних самостійних землевласників нешляхетного українського походження зазначено: «Також наказуємо хорунжим, щоб жоден із них не смів залишити вдома землянина, а також не повинен після огляду і перепису відпустити його без відома гетьмана» (артикул 9); 6) призивний обов'язок у міщан складав: «Також бажаємо і постановляємо, щоб усі міщани і наші піддані під час нападу ворога поряд з іншими нашими земськими людьми несли військову службу або з нашого дозволу споряджали людей на війну» (артикул вступний) [3, с. 217-220]. Як новина у Литовському статуті 1566 року конкретизуються стани підлягаючі призову під час оголошення війни, а саме «всіх станів підданих панства нашого Великого Князівства, кожний князь і пан духовний і теж дворянин боярин і удови кожні та інші стани, і татари наші, також міщани міст наших, маючи земські маєтки і літа повні маючи, часу потреби з нами и потомками нашими або при гетьманах наших повинні будуть самі особами своїми войну служити і вирушати па службу воєнну, коли б часом була потреба згідно ухвали земської сеймів наших Великого Князівства...» (артикул 1) [4, с. 266]. Що стосується призову до війська під час оголошення війни тільки за ухвалою Вального сейму, йдеться не тільки у першому артикулі, але й детально розписується порядок його проведення в другому артикулі та передбачується оголошення війни при негаданому нападу ворога: «А якби де б від якого неприятеля нашого яке раптове вторгнення було в це панство наше Велике князівство; тоді і без сейму, тільки за листами нашими, а за відсутності нашої – за листами панів-рад наших, гетьмана нашого великого...» (артикул 2) [4, с. 267]. В артикулі третьому великий князь литовський серйозно та строго зазначає про те, що в його функції як господаря держави не входить безпідставне звільнення від військового призову: «Теж уставуємо, що ми не маємо жодного з військовозобов'язаних від служби, як усним розпорядженням, так і листами нашими звільняти і з війська відпускати...», підкреслюючи цим, що

під час воєнного стану він є першим серед рівних лицарів, а не абсолютним монархом. Повелою призову за Литовським статутом 1588 року в порівнянні з попередніми є конкретизація порядку призначення хорунжих: «Господар, хорунжих наших не маємо ставити, як тільки людей чесних, гідних, розторопних, уродженців власних цього панства і осілих у повіті цьому» (артикул 5) [7, с. 72], та визначення їх повноважень, які одночасно відповідали за призов під час мобілізації (сучасні керівники територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки) й були бойовими офіцерами під час воєнних походів та битв. Найбільш детально ніж у тексті попередніх статутів в артикулах шостому, сьомому та восьмому Литовського статуту 1588 року розписується порядок мобілізаційного призову («організованого руху на війну») шляхетного лицарства [7, с. 74], хоча й занадто формалізованого, але дієвого на той час. Особливе місце спочатку у Литовському статуті 1566 року, а потім і у третьому артикулі Литовського статуту 1588 року, займає порядок призову до війська з українських земель, а саме: «А що стосується старост і державців українних, ті під час війни також повинні з маєтків своїх до війська, як і інша шляхта, пошт свій на службу земську споряджати і становити, а самі вони, а особливо ті, яким би до війська листами нашими і пани-ради або гетьмана нашого не наказували йти, такі пошт свій, що з в'язів повинні ставити, мають для оборони і потреб замкових, при собі на тих замках наших, які від нас держать, zostавити», тобто одна частина шляхти призивалося на війну, а інша частина повинна була виконувати військову службу на кордоні і замках [7, с. 71]. Важливим є те, що вперше у європейському законодавстві спочатку у Литовському статуті 1529 року юридично визначається вік повноліття для військової служби – сімнадцяти років (артикул 5) [3, с. 219], а у наступному Литовському статуті 1566 року військовий призивний вік піднімається до вісімнадцяти років (артикул 12) [4, с. 271]. Вісімнадцятирічний вік призову зберігається також у Литовському статуті 1588 року (артикул 12) [7, с. 75], що може свідчити, з однієї сторони про нормальне демографічне зростання населення, а з іншої про підвищення стандартів воєнною владою до фізичного і психологічного стану молодих воїнів. Стосовно місця проходження служби то Литовський статут 1529 року встановлював: «Бажаємо також і суворо наказуємо, щоб усі наші піддані, які повинні нести військову службу, особисто з'являлись і проходили огляд не будь-де, а тільки під повітовою хоругвою того повіту, в якому мешкають, крім особливого гетьманського наказу» (артикул 1) [3, с. 218]. У Литовському Статуті 1588 року відповідне положення уточнюється в наступному: «А якби який

з них служив нам, Господарю, у дворі нашому або гроші жовнірські брав, або також у якого з панів-рад наших або в'язників, або також у кого іншого, тоді той повинен буде під хоругвою на місце своє поставити брата або родича свого, або такого доброго шляхтича, як і сам, аби тим місця свого не залишив і не запізнівся під страхом втрати маєтку свого» (артикул 7) [7, с. 74], тобто якщо підданий служить наприклад у загоні великого князя, то у повітову воєнну частину (хоругву) повинен поставити іншого вояка. Окремо положення Литовського статуту 1529 року передбачали порядок звільнення від призову, наприклад за станом здоров'я: «Якщо гетьман визнає, що цей слабкий здоров'ям через свою хворобу не придатний до несення земської служби, то повинен на час хвороби звільнити його від служби» (артикул 4) [3, с. 219]. Литовський статут 1566 року до даного положення додає: «Також, під час війни, такий, хто зтяжною хворобою немічний, має доповісти нам, Господарю, а за відсутності нашої, і гетьману нашому; а хто б зі станів вищих і нижчих у такій справі присягнути не хотів, той маєток свій втрачає, на нас, Господаря» (артикул 11) [4, с. 219], тобто при хронічному захворюванні немічний повинен присягнути, що дійсно хворий великому князеві або гетьману. Про це саме йдеться у Литовському статуті 1588 року, але пояснення призиваним дається вже після війни. Край важливо, що Литовський статут 1529 року вперше у вітчизняному праві документально затвердив строк дії положення про обов'язковий військовий призов: «Цю військову постанову наші піддані повинні виконувати протягом десяти років» (артикул вступний) [3, с. 217]. Цей десятирічний строк повторюється у артикулах Литовських статутів 1566 та 1588 років. Поза все завдяки Литовським статутам також впорядковується кількісний склад військових частин. З XVI століття хоругви, сотні та роти мали приблизно однакову чисельність 120–200 чоловік, з'явилися полки з постійним складом. Однак і надалі перед битвою війська ділилися на три – п'ять частин за рахунок тимчасових з'єднань [9, с. 104]. Достовірно, у Великому князівстві існували (на відміну від Польщі) докладні реєстри всіх князів і бояр, що вказували розмір загону земської служби, яку вони були зобов'язані забезпечити, а саме у 1528 р. земська служба Великому князівству налічувала 19 858 «коней», тобто важкоозброєних вершників (треба зауважити, що у цьому переписі вказано не всі повіти; крім того, частина «коней» могла не належати до важкої кінноти) [10]. Українські козацькі загани наприкінці XVI – початку XVII століть мали сотенний і полковий устрій, як піхотинців та і легкої кавалерії.

По-друге, відносно визначеного нами наступного положення військового права стосовно порядку

демобілізації в сучасному розумінні як комплексу заходів зі звільнення осіб з військової служби, то про це якраз вперше зазначається у сьомому, восьмому і десятому артикулах Другого Розділу «Про оборону земську» Литовського статуту 1529 року. Звільнення військовослужбовців зі збройних сил відбувалось наступним чином: «Бажаємо також і постановляємо, щоб ніхто із зобов'язаних нести військову службу без нашого відома і особистого дозволу нашого гетьмана не смів би поїхати з війни доти, доки все наше і рад наших військо не буде розпущене» (артикул. 10) [3, с. 221], тобто прерогатива у звільненні надавалась гетьману як міністру оборони у нинішньому розумінні. При цьому передбачалось: «А коли наше військо має бути розпущене, чи-то у місті чи в полі, або у неприязельській землі, де б не було вже необхідності у земській службі, тоді гетьман не повинен від них (від авт. військовослужбовців) нічого не брати, а повинен відпустити їх добровільно» (артикул 7) [3, с. 220], тобто ніякої платні за звільнення військовослужбовців не передбачалася. Наказувалось, що вояки, які несли службу в сторожовій охороні відпускалися за наказом старших застав: «Також наказуємо, щоб ті, що були відіслані за нашим розпорядженням або за розпорядженням наших гетьманів старшими над заставою, відпускаючи людей по закінченні ними нашої служби, нічого з них не брали» (артикул 8) [3, с. 226]. В наступній редакції Литовського статуту 1566 року стосовно демобілізації не просторово, а досить стисло уставувалось: «А пан гетьман з реєстру військо розпустити має» (артикул 16) [4, с. 272], про даний факт ми можемо думати, що поряд з новим статутом продовжували діяти норми попереднього.

По-третє, постанови про відповідальність за правопорушення військовослужбовців присутні в окремих артикулах Другого Розділу «Про оборону земську» Литовських статутів XVI століття. За санкціями дану відповідальність для кращого сприйняття ми пропонуємо поділяти на матеріальну та кримінальну. Матеріальна відповідальність передбачала за основний вид покарання – примусове вилучення на користь держави родових, придбаних, службових, орендованих тощо маєтків в наступних правопорушеннях: 1) за порушення порядку огляду при мобілізаційного призову до війська: «А якби хто із цих підданих, що перелічені вище, не з'явився на військову службу або, приїхавши в строк, не записався, а якщо і записався б, але не діждався огляду або пройшов огляд, але без дозволу гетьмана поїхав геть, той маєток свій втрачає» (Литовський статут 1529 року, артикул вступний) [3, с. 217]; «А хто б часом з тих підданих наших шляхти и лицарства всілякого стану, також маючи маєтки земські, війни не служив, або приїхавши на строк постановлений не пописав, а хоч би і пописав, а шифу

(огляду) не чекав, або і шиховавши (оглянувши) без волі нашої або від гетьмана нашого великого геть поїхав; той маєток свій все втратить під тим обичаєм, якби війни не служив» (Литовський статут 1566 року, артикул вступний) [4, с. 267]; А якби хто-небудь з тих підданих наших, шляхти і лицарства всякого, також і всякого стану, маючи маєтки земські, війни не служив, або, приїхавши в призначений термін, не записався, а хоча б і записався, а огляду не діждався, або з огляду без волі нашої або гетьмана нашого великого геть поїхав, той маєток весь свій тратить на державу і на нас, Господаря, за тим звичаєм, що війни не служив (Литовський статут 1588 року, артикул 1) [7, с. 70]; 2) за відмову стати під свою повітову хоругву: «А якщо хто не хотів би стати під хоругвою, до якої належить куплений маєток, тоді той втрачає маєток на користь господаря» (Литовський статут 1529 року, артикул 1) [3, с. 218]; «Тоді і той буде повинен під хоругвою на місце поставити брата або родича свого, або такого ж доброго шляхтича, як сам, аби те місце не опустіло і не пропало, під страхом втрати маєтку свого» (Литовський статут 1566 року, артикул 7) [4, с. 269]; «Якого з панів-рад наших або вряників, або також у кого іншого, тоді той повинен буде під хоругвою на місце своє поставити брата або родича свого, або такого доброго шляхтича, як і сам, аби тим місця свого не залишив і не запізнився під страхом втрати маєтку свого» (Литовський статут 1588 року, артикул 7) [7, с. 74]. 3) за незаконний відпуск з військової служби хорунжим особи за станом здоров'я: «Але якби хорунжий сказав про кого-небудь, що той слабкий здоров'ям, і той був би здоровим, і це було б належним чином доведене в суді, тоді той хорунжий втрачає свій особистий маєток» (Литовський статут 1529 року, артикул 4) [3, с. 219]; 4) за дезертирство з війська: «...без нашого відома і особистого дозволу нашого гетьмана не смів би поїхати з війни доти, доки все наше і рад наших військо не буде розпущене; інакше такий втрачає свій маєток, як начебто не був на війні». (Литовський статут 1529 року, артикул 10) [3, с. 221]. «А який би підданий наш, хоча і зареєструвавшись, а без волі і відома гетьманського з війська геть від'їхав, або пошт свій зобов'язаний відпустив додому; такий маєток втрачає, як би війни не служив» (Литовський статут 1566 року, артикул 10) [4, с. 271]. «А який би підданий наш, хоча записавшись і шиковавшись, без волі і відома гетьманського з війська геть поїхав, або пошт свій додому відпустив, такий маєток втрачає, як би війни не-служив» (Литовський статут 1588 року, артикул 10) [7, с. 75]; 5) за втечу з поля бою: «Уставуємо теж, хто б перший раз з битви втік, такий маєток втрачає; коли теж і другий раз з битви втік» (Литовський статут 1566 року, артикул 15) [4, с. 271]. «Уставуємо теж,

хто б з битви втік, такий за слушним доводом від гетьмана через вирок наш, господарський маєток і честь втрачає» (Литовський статут 1588 року, артикул 14) [7, с. 76]. **Кримінальна відповідальність** наставала при скоєнні наступних злочинів у вигляді смертної кари, наприклад: 1) за пограбування під час військової служби: «А якби хто, знаходячись на службі нашій, на війні, напав на іншого, на обоз або на стоянку і поранив або вдарив кого, то такого, як розбійника, позбавляють життя» (Литовський статут 1529 року, артикул 14) [3, с. 222]; 2) за поранення та вбивство військовослужбовця: Теж уставуємо, якби хто, будучи на службі нашій, один на одного навмисно або обороняючись, або під час сварки напав, або на стан квалтом кого забив або поранив, і було б на нього доведено, той життя втрачає (Литовський статут 1566 року, артикул 23) [4, с. 274]; «Теж уставуємо, якби хто, будучи на службі нашій, чи то в обозі, чи то рухаючись до війська, на дорозі один на іншого навмисно або у сварці наїхав або напав на обоз або на стан квалтом і кого забив або поранив, а було б те на нього доведено, той життя втрачає» (Литовський статут 1588 року, артикул 21) [4, с. 78]; 3) порушення правил сторожової (прикордонної) служби: «Якби хто з наших підданих під час війни нами або нашим гетьманом був сланий на сторожу проти нашого ворога і той посланий через свою недбалість ворога не помітив, або на тому місці, куди був посланий, не стояв і поїхав геть, або, не діждавши зміни, поїхав геть, а від цього ми мали шкоду або наше військо від нашого неприятеля зазнало втрат як у людях, так у воєнних конях, тоді такий втрачає маєток і засуджується до смертні і кари» (Литовський статут 1529 року, артикул 11) [3, с. 221]; 4) порушення правил охорони (вартування, бойового чергування) замку: «А якби на той час заподіяли цьому замку шкоди, тоді той, хто спізнився в строк, втрачає маєток і карається смертю» (Литовський статут 1529 року, артикул 12) [3, с. 221]; 5) порушення правил забезпечення військовою амуніцією: «Теж уставуємо, хто б кому на війні, будучи у війську, позичив коня, зброю, списа і всяку зброю, а те б на нього було доведено, від того такий статок увесь, через гетьмана нашого, до рук наших, забраний бути має. А коли б той самий повторно таке допустив; такий, як поганий слуга Речі Посполитої – життя втрачає» (Литовський статут 1566 року, артикул 15) [4, с. 272] тощо. До покарань за скоєння військових злочинів відносилися також штрафи та позбавлення честі при дотриманні відшкодування за причинені збитки. Аналізуючи всю сукупність військових злочинів за Литовськими статутами XVI століття їх можна поділити на такі види: самовільне залишення військової служби; дезертирство; порушення правил сторожової служби; порушення правил вартування; пошкодження,

підміна, розкрадання військового майна; порушення правил внутрішньої служби; самовільне залишення поля бою; поранення та вбивство військового товариша; насильство над мирним місцевим населенням під час війни.

Потрібно зазначити, що в науковій літературі існують інші погляди стосовно класифікації правопорушень у військовій сфері з якими також можна погодитись. Наприклад, В. А. Шершенькова, проаналізувавши текст Литовських статутів XVI століття зазначає, що всі протиправні діяння можна поділити на окремі групи, які за своїм складом належать до військових злочинів: злочини проти порядку несення служби на полі бою; злочини проти порядку проходження військової служби; військові службові злочини; неналежне виконання військового обов'язку; завдання шкоди цивільному населенню [11, с. 37-38]. Для об'єктивності слід зазначити, що з положень трьох Литовських статутів 1529, 1566 і 1588 років протягом XVI століття, видно про пом'якшення покарань за деякі військові злочини, які з часом починають визначаються як проступки.

На думку вчених, війська Литовського князівства і Корони Польської довгий час вбирали різні військові традиції, – так боротьба з Ордемом навчила протистояти західноєвропейським арміям, постійні набіги кримських татар вимагали освоєння інших тактичних рішень, а війни з московською державою по суті, були змаганням подібних військових систем [12, с. 37-38], що робило їх універсальними і найбільш боездатними у порівнянні з арміями сусідніх європейських держав.

Литовські статuti як джерело військового права XVI століття вплинули на подальшу систематизацію українського законодавства в наступні століття, насамперед при створенні кодифікованого вітчизняного зводу «Права за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, де переважно у Главі 5 (21 артикул) «Про службу государеву і про порядок воїнський» [13, с. 68] були зосереджені норми військових положень притаманні вже реаліям нового часу XVIII століття, які також підлягають дослідженню у наступних історико-правових розвідках.

За Литовськими статутами всі вільні повнолітні піддані чоловічої статі єдиної федерації Великого князівства Литовського, не зважаючи від національного походження (литовці, українці, білоруси тощо) і станового положення (шляхта, міщани, селяни тощо), зобов'язані були під час оголошення війни нести воєнну службу, яка формувала спільну високу правосвідомість та згідно загальнонародної моралі вважалася почесною.

В майбутньому автор як і всі дослідники військового права переконаний, що потрібно всіляко зберігати високий темп розвитку військово-право-

вих наукових опрацювань і, головне їх результати повинні будуть знаходити своє втілення у законотворчій діяльності [14 с. 18].

Зважаючи на вище вказані в основній частині статті положення, ми вважаємо за потрібне прийти до ряду наступних висновків. По-перше, саме офіційне упорядкування норм вітчизняного військового права на загальнодержавному (загальноземському) рівні було започатковане знайшовши своє втілення у «Правах писаних Великого князівства Литовського ...» 1529 року (Литовський статут 1529 року); По-друге, подальше удосконалення постанов військового права знайшло технічне продовження в наступних редакціях Статутів Великого князівства Литовського 1566 та 1588 років, основні положення яких зберігали свою чинність до кінця XVIII століття; По-третє, Литовські статуту XVI століття як правові пам'ятки України вперше юридично закріпили у Розділі II «Про оборону земську» важливі норми публічного військового права, які були дієвими засобами правового регулювання суспільних відносин у военній справі. Не має сумніву те, що історико-правові дослідження вітчизняних пам'яток військового права потрібно всіляко продовжувати не тільки звертаючи увагу на їх зміст та реалізацію, але й всебічно порівнюючи з подібними мілітарними правовими актами перш за все європейських держав визначених історичних періодів для встановлення переваг і недоліків.

Література

1. Військове право: підручник. За ред. І.М. Коропатніка, І.М. Шопіної. К.: Алерта, 2019. 648 с.
2. Левицький М. Історія українського війська. К.: Центр навчальної літератури, 2020. 846 с.
3. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. 464 с.
4. Статути Великого князівства Литовського. Том II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року. У 3 т. Том II. За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2003. 560 с.
1. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. Кн. 1. За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. 672 с.
5. Чубатий М. Д. Огляд історії українського права: історія джерел та державного права. Мюнхен, Київ: Ноосфера, 1994. 218 с.
6. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. Кн. 2. За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. 568 с.
7. Вовк О.Й. Становлення воєнного права та законодавства в Україні XIV-XVI століть. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє». 2007. С. 339-341.
8. Войтович Л. Військо і військова організація. Історія української культури. Українська культура XIII – першої половини XVII століть. К., 2001. Т. II. С. 93-135.
9. Поле битви – Україна. Від «володарів степу» до «кіборгів». Воєнна історія України від давнини до сьогодення. Військо Великого князівства Литовського. [Б. Черкас, О. Сокирко, А. Плахонін [та ін.]; упорядники К. Галушко. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 351 с. URL: <https://uahistory.co/book/battlefield-ukraine-military-history-ukraine-ancient-times-present/26.php>
10. Шершенькова В.А. Військові злочини за Статутами Великого князівства Литовського (XVI ст.). Науковий журнал «Правова держава». Одеса: Фенікс, Випуск 36. № 3. 2019. С. 36-41.
11. Крейчі В. Збройні сили Великого князівства Литовського за гетьманування К.І. Острозького. Острозький краєзнавчий збірник. Державний історико-культурний заповідник м. Острога; Острозьке науково-краєзнавче товариство «Спадщина імені князів Острозьких. Випуск 8. Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2015. 232 с. С. 21-26.
12. Права за якими судиться малоросійський народ 1743 р. Відповідальний редактор Ю.С. Шемпученко. Київ: АТ «Книга», 1997. 547 с.
13. Шопіна І.М. (2020). Розвиток військового права в Україні. Галузь військового права у сучасних умовах державотворення : тези доповідей учасників панел. диск. (Київ – Харків, 11 грудня 2020 р.). С. 13-18. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201211/article/view/shopina

Анотація

Вовк О. Й. Пам'ятки військового права України – Литовські статуту XVI століття (історико-правовий аспект). – Стаття.

В роботі здійснено аналіз достеменною пам'яткам військового права – Литовським статутам XVI століття, які були збірниками чинного законодавства в українських землях, що входили відповідно до складу Великого князівства Литовського та згодом Речі Посполитої. Визначається еволюція правового впливу даних збірників на розвиток вітчизняної військової справи зазначеного історичного періоду. Стаття ґрунтується на світоглядних, загальнонаукових, спеціально та конкретно-наукових методах пізнання, з яких квінтесенцією усієї роботи є історико-правовий метод, який розкриває зміст норм вітчизняного військового права XVI століття.

Розглянуто, що джерелами права при підготовці тексту Другого розділу «Про оборону земську» Литовських статутів XVI століття були: а) правові військові звичаї; б) офіційні правові акти (земські ухвали, листи господарські, устами воєнні, переписи війська накази тощо). Зазначено, що законодавча джерельна база постійно доповнювалася.

Досліджено еволюцію перемін структури розділу «Про оборону земську» Литовських статутів 1529, 1566 та 1588 років, кількість та назва артикулів яких змінювалася в напрямку удосконалення змісту.

Зроблено поступовий аналіз норм та постанов військового права Литовських статутів протягом XVI століття, які юридично закріплювали передусім три найбільш важливі положення військової служби, а саме: 1) порядок призову військовозобов'язаних на військову службу осіб під час оголошення війни (рушення); 2) порядок відпуску військовослужбов-

ців з воєнної служби; 3) відповідальність військовослужбовців за військові правопорушення. Відмічено, що Литовські статuti як джерело військового права XVI століття вплинули на подальшу систематизацію українського воєнного законодавства в наступні періоди його розвитку.

Вказано у висновку, що Литовські статuti XVI століття як правові пам'ятки України вперше юридично закріпили у Розділі II «Про оборону земську» важливі норми публічного військового права, які були дієвими засобами правового регулювання суспільних відносин у воєнній справі. Відмічено, що основні положення Литовських статутів 1529, 1566 та 1588 років зберігали свою чинність до кінця XVIII століття.

Ключові слова: правова пам'ятка, статут, військовоє право, джерела права, українські землі, суспільні відносини, військовослужбовці, призов, військові правопорушення.

Summary

Vovk O. Y. Monuments of military law of Ukraine – Lithuanian statutes of the 16th century (historical and legal aspect). – Article.

The work analyzes the historical monuments of military law – the Lithuanian statutes of the 16th century, which were collections of current legislation in Ukrainian lands that were part of the Grand Duchy of Lithuania and later the Commonwealth of Nations. The evolution of the legal influence of these collections on the development of the domestic military affairs of the specified historical period is determined. The article is based on worldview, general scientific, special and specifically scientific methods of knowledge, of which the quintessence of the entire work is the historical-legal method, which reveals the content of the norms of domestic military law of the 16th century.

It was considered that the sources of law during the preparation of the text of the Second Chapter "On Zemstvo Defense" of the Lithuanian statutes of the 16th century were: a) legal military customs; b) official legal acts (land decrees, economic letters, military statutes, military censuses, orders, etc.). It is noted that the legislative source base was constantly supplemented.

The evolution of changes in the structure of the section "On zemstvo defense" of the Lithuanian statutes of 1529, 1566 and 1588 was studied, the number and name of articles of which changed in the direction of improving the content.

A step-by-step analysis of military law norms and regulations of Lithuanian statutes during the 16th century, which legally enshrined primarily the three most important provisions of military service, namely: 1) the procedure for conscripting conscripts for military service during the declaration of war (movement); 2) the procedure for releasing military personnel from military service; 3) liability of servicemen for military offenses. It is noted that Lithuanian statutes as a source of military law of the 16th century influenced the further systematization of Ukrainian military legislation in subsequent periods of its development.

It is indicated in the conclusion that the Lithuanian statutes of the 16th century as legal monuments of Ukraine for the first time legally enshrined in Section II "On Zemstvo Defense" important norms of public military law, which were effective means of legal regulation of social relations in military matters. It was noted that the main provisions of the Lithuanian statutes of 1529, 1566 and 1588 remained valid until the end of the 18th century.

Key words: legal note, statute, military law, sources of law, Ukrainian lands, social relations, military personnel, conscription, military offenses.